

AZ 1956-OS MEGTORLÁS SORÁN KIVÉGZETTEK SZÁMÁRÓL

A forradalom és az azt követő megtorlás története egybeolvadt a nemzeti emlékezetben és a tudományos diskurzusban. A forradalom kutatása, az ötvenhatos történetek elbeszélése mindig kitért a megtorlásra, ekként a forradalom legtágabban vett záró dátuma nem 1956. december 12., hanem 1963. április 4., a nagynak mondott amnesztia. A megtorláson belül pedig kiemelt figyelem irányult arra, hogy kiket és összesen hány embert sújtottak a legsúlyosabb, halálos ítélettel, hány felkelőt juttattak hóhér kezére. A rendszerváltozásig – a forrásoknak a tárgyilagosságra törekvő kutatók előli elzártága miatt – csak becslések voltak lehetségesek a megtorlás, elsősorban annak korai szakaszában megjelent közlemények alapján. Méray Tibor 2000 és 2500 közöttre becsülte a végrehajtott halálos ítéletek számát,¹ Krassó György ennek a felére.²

A rendszerváltozás idején kezdtek megnyílni az irattárak, de a források felkutatása munkát és ahhoz szükséges időt igényelt. Elsőként az Igazságügyminisztériumban, illetve a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán (véltetően éppen az 1989. évi temetéshez sebtében) összeállított listák álltak rendelkezésre, amelyek azonban több ok miatt sem lehettek pontosak. Egyfelől azért, mert ezeknél a szerveknél a diktatúra idején az ügykezelési és irattározási szabályokat felülírta a hatalmi és politikai akarat, aminek eredményeképpen sok iratnak nyoma veszett. Másfelől több esetben már a megtorlás idején sem tudták eldönteni egy-egy perbe fogottról, hogy cselekménye politikai vagy köztörvényes jellegű. Az elítéltek büntetés-végrehajtási nyilvántartó lapján feltüntették, hogy az ítélet alapjául szolgáló bűncselekmény politikai vagy köztörvényes, de egy-egy ügyben többször is megváltoztatták a kategorizálást. (Ma, általában bővebb források és kutatásra alkalmas, higgadt körülmények között is sokszor nehéz ennek eldöntése.) Ezek a listák tehát egyaránt tartalmaztak ötvenhatos cselekményért kivégzett felkelőket, más jellegű politikai bűncselekményért kötélre juttatottakat (kémkedés címén vagy 1945 előtt elkövetett háborús és népellenes cselekmények vádjával elítélteket), valamint köztörvényes bűnözőket.

Részint ennek lehet a következménye, hogy 1989 után is magasabb számok jelentek meg, mint aminél 1994 után megállapodott a kutatás. Gosztonyi Péter 1993-as könyvében több számot is közöl. Idéz egy 1969-ben az Igazságügyminisztériumban készült statisztikát, amely szerint 1958. december 31-ig 259 felkelőt ítéltek halálra, és végeztek ki. Mivel többeken ezt követően hajtották végre az ítéletet, a kivégzettek száma szerinte ennél magasabb. Szóbeli forrásokra (Radványi Jánosra, Hegedüs

1 Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. München, Griff, 1978. 350.

2 Bill Lomax: *Magyarország, 1956*. Budapest, Aura Kiadó, 1989. 201.

Andrásra és Berecz Jánosra) hivatkozva három számot valószínűsít: 453, 400, illetve 600.³

A tárgy szakszerű, forrásokra alapozott kutatását Rainer M. János kezdte meg, még illegális körülmények között, első eredményeit álnéven publikálta, munkáját Mécs Imre segítette.⁴ Az elérhető forrásokat (halotti anyakönyveket, statisztikákat, az egyidejű sajtót – és természetesen a veteránok ismereteit) felhasználva Rainer arra jutott, hogy ötvenhatért 289 embert végeztek ki. 239-et Budapesten, 50-et pedig vidéken. A megkülönböztetésnek – akkor – azért volt jelentősége, mert a fővárosban kivégzettekéről több információt tudott összegyűjteni, így ott lehetősége volt megkülönböztetni a hitelesen ötvenhatosnak tekinthető kivégzetteket azoktól, akiknek kapcsolatát a forradalommal bizonytalannak tekintette.

A Budapesten kivégzettek közül 31-et tekintett bizonytalannak (közülük a periratok kutatása alapján 4-et tekintünk mégis 56-osnak). Az 50 vidéken kivégzett közül – akik esetében alig volt módja kontrollra – 14-en nem ötvenhatos cselekmény miatt szenvedték el a halálbüntetést. Ezek szerint listájában 244 ötvenhatos kivégzett van (amennyiben a 289-ből levonjuk az általa bizonytalannak tekintett 31 budapestit és azt a 14 vidéken kivégzettet, akik esetében neki nem volt módja az adatok ellenőrzésére. 1989. június 16-án, az ötvenhatos áldozatok temetésekor 235 kivégzett nevét olvasták fel.

Az '56-os Intézet munkacsoportja, amely már a bíróságok irattáraiban őrzött források és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának nyilvántartása alapján tett kísérletet az ötvenhatos cselekményekért magyar bíróságok által jogerősen halálra ítélték, és kivégzettek számának pontosítására – és ezzel párhuzamosan tevékenységük megismerésére –, arra jutott, hogy ez a szám valamennyivel alacsonyabb a Rainer által tételezettnél és a temetésen felolvasottnál. A munkacsoport kutatása alapján 1994-ben írt beszámoló szerint a vizsgált időszakban (1956. december 15. és 1961. augusztus 26. között) Magyarországon összesen 341 embert végeztek ki jogerős bírói ítélet alapján.⁵ A kivégzettek valamivel több mint kétharmada (229) ötvenhatos cselekmény miatt szenvedte el a legsúlyosabb büntetést, a többiek (112-en) zömmel 1945 előtt elkövetett háborús és/vagy néPELLenes cselekményért, kisebb részben súlyos köztörvényes bűncselekményért (általában gyilkosságért), néhányan pedig ötvenhathoz nem kapcsolódó politikai váddal (kémkedés vagy hazaárulás címen). A 229 kivégzeten túl hárman haltak meg a börtönben, mielőtt ügyükben a jogerős ítéletet kimondták volna. Losonczy Géza halálos ítélete a Nagy Imre per másodrendű vádlottjaként aligha volt kétséges. Szigethy Attila a győri forradalom vezetőjeként alappal számíthatott arra, hogy halálra fogják ítélni. Az ötvenhatosok számára is teljesen ismeretlen Zöld Ádám pedig az első fokon rá kiszabott halálos ítélet után halt meg a börtönben. Az 1994-es kutatási eredmények szerint tehát ve-

3 Gosztonyi Péter: *A magyar Golgota. A politikai megtorlások vázlatos története Magyarországon 1849-től 1963-ig és egyéb korrajzi történetek*. Budapest, Százszorszép, 1993.

4 Fényes Elek [Rainer M. János]: Adatok az 1956-os forradalmat követő megtorláshoz. *Beszélő*, 19. 1987/1. 43–63.; Uő: Az 1956 után kivégzettek névsorához. In *Halottaink II*. Budapest, Katalizátor Iroda, 1989. 5.; Mécs Imre: Kivégzések a forradalom után. *Beszélő*, 25. 1988/3. 109–113.

5 Szokolczai Attila: A forradalmat követő megtorlás során kivégzettekéről. In *Évkönyv III*. 1994. Budapest, 1956-os Intézet, 1994. 238.

lük együtt 232-en áldozták életüket a forradalomért befejezett vagy befejezetlen bírósági procedúra alapján.

Ennél magasabb a megtorlás halálos áldozatainak a száma. Egyre több nyoma van, hogy a szovjet csapatok, különösen a második támadás első napjaiban, azonnal agyonlőttek felkelőnek tartottakat. Máig sem tudjuk, hányan estek áldozatul a karhatalmisták bosszújának (az úgynevezett pufajkás erőszaknak). Hargitay Lajos és Hadady Rudolf meggyilkolása régóta közismert. Hozzájuk hasonló sorsra jutott 1957-ben Kenyeres Lajos tiszavárkonyi plébános, 1958-ban egy Nógrádban őrizetbe vett „ellenforradalmár”, Dobricsi Mihály, és több olyan eset vált ismertté, amelyben a korai Kádár-kor valamely erőszakszervének egy (vagy több) tagja agyonlőtte azt, akit (általában minden alap nélkül) ellenforradalmárnak tekintett. A megtorlás idején nem peres eljárásban kivégzettek számának és az esetek körülményeinek a pontosítása további kutatásokat igényel. További kérdések merülnek fel a november 4. után, fegyvertelen tömeggel szemben alkalmazott fegyveres erőszak, az úgynevezett sortüzek kapcsán. Amennyiben ezeket nem az ellenállás letörését célzó harci cselekménynek, hanem a megtorlás részének tekintjük, az jelentősen megnöveli a halálos áldozatok számát.

A kivégzettek 1994-ben közreadott listája azóta két áldozattal bővült. Egy 1960-ban zajlott per adatai alapján derült ki egy 1957-ben statáriális eljárásban, de kizárólag köztörvényes bűncselekmények vádjával halálra ítélt és kivégzett fiatalról, hogy Miskolcon részt vett több megmozdulásban, és vélhetően tagja volt egy olyan szervezkedésnek, amely egy új felkelés kirobbanásában reménykedett (de érdemi cselekményük nem volt). Az 1994-ben közreadott összegzésből kimaradt egy másik, ugyancsak vidéken, statáriális eljárásban halálra ítélt, és kivégzett fiatal, akinek cselekménye és az ellene folytatott eljárás alapján az ötvenhatért kivégzettek között van a helye. Jelen adatbázisban mindketten szerepelnek. Velük együtt tehát 234-en voltak azok, akiket az ötvenhatos megtorlás idején jogi(nak mutatott) eljárás keretében gyilkoltak meg. (A honlap címdalán azért szerepel a 231-es szám, mert a fent már említett három személyt a szó szoros értelmében nem végezték ki.) Ez a szám további kutatások alapján még változhat, hiszen a megtorlás jogszolgáltatásnak nevezett perai megbízhatatlanok, közülük több nyilvánvalóan a klasszikus sztálini koncepciók peres példája. Újabb kutatások feltárhatják egy-egy ma még köztörvényesnek tekintett kivégzetről, hogy ötvenhatos szerepe is volt, vagy ténylegesen ötvenhatért ítélték el, mint a megtorlás egyik legismertebb áldozatát, Tóth Ilonát. De lehet ötvenhatos a kémkedés és/vagy hazaárulás címén halálra ítélték között is (az ő bűnük sokszor csak annyi volt, hogy elhagyták az országot, majd visszatértek), amennyiben bebizonyosodik róla, hogy (legalább részben) ötvenhatos cselekménye miatt menekült (egy időre) Nyugatra.

Újabb kutatások – ha csekély mértékben, de – csökkenthetik is az ötvenhatos kivégzettek jelenlegi számát. Van ugyanis néhány eset, amelyben az elítélt eddig feltárt ötvenhatos cselekménye egészen csekély, ellenben a peres iratok szerint súlyos köztörvényes bűncselekményt követett el. Eörsi László 2006-ban megjelent kötetében ilyen, bizonytalan megítélésű kivégzetteket hagyott ki – amúgy minden magyarázat nélkül –, ezért van könyvében 228 életrajzi annotáció.⁶ Ugyanezen ok-

6 Eörsi László–Szentpétery Tibor: *1956 mártírjai*. Budapest, Rubicon Ház, 2006.

ból van 234-nél kevesebb név a Terror Háza Múzeum listáján a Hősök Falán. Jelen munkában arra törekedtünk, hogy képet adjunk minden olyan, bírósági procedúra alapján kivégzett személyről, akiről felmerült, hogy (legalább részben) ötvenhatos cselekményéért volt kénytelen az életét adni. Ennek jegyében vettük fel a bizonytalan megítélésű, másoktól elhagyott kivégzetteket is, nem tekintettük feladatunknak állást foglalni a vitában.

Szakolczai Attila